

UPPSALA
UNIVERSITET

Nationellt centrum för
kvinnofrid

National Centre for
Knowledge on Men's Violence
Against Women

SE-751 85 Uppsala

Besöksadress/Visiting address:
Akademiska sjukhuset
Ingång 17

Uppsala University Hospital
Entrance 17

Telefon/Phone:
018-611 27 93
+46 18 611 27 93

Telefax/Fax:
018-50 73 94
+46 18 50 73 94

www.nck.uu.se

YTTRANDE

2011-02-18

NCK 2010/46

Ju2010/8127/L5
Justitiedepartementet
103 33 Stockholm

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK:s) yttrande över betänkandet SOU 2010:71 Sexualbrottslagstiftningen - utvärdering och reformförslag

Inledning

Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK, är ett kunskaps- och resurscentrum vid Uppsala universitet. NCK arbetar på regeringens uppdrag med att höja kunskapen på nationell nivå om mäns våld mot kvinnor och utveckla metoder för omhändertagande av våldsutsatta kvinnor.

NCK:s remissvar är i huvudsak inriktat på kapitel 8 Våldtäkt och andra mer kvalificerade sexuella kränkningar av vuxna - Begreppet hjälplöst tillstånd och frågan om tvång eller samtycke som grund för straffansvar. Vi har också tagit del av kapitel 10 Ett särskilt skydd för barn mot sexualbrott. NCK:s utgångspunkt är de utsattas perspektiv. NCK anser också att det är av stor vikt vilka värderingar som lagen förmedlar när det gäller synen på våldtäkt och andra sexuella övergrepp.

Den 22 februari 2007 fick NCK i uppdrag av regeringen att utarbeta ett nationellt program för omhändertagande av offer för sexualbrott. Uppdragets syfte var att förbättra omhändertagandet av sexualbrottsoffer inom hälso- och sjukvården. Ett annat syfte var att utarbeta rutiner för hur provtagning och dokumentation ska göras för att rättsväsendets beslutsunderlag ska bli så fullständigt som möjligt. Resultatet av detta uppdrag blev en handbok för hälso- och sjukvårdens omhändertagande av offer för sexuella övergrepp. Den är också avsedd att användas som läromedel för hälso- och sjukvården och för rättsvårdande myndigheter.

I samband med skapandet av det nationella handlingsprogrammet blev behovet av att samla och sammanställa kunskap från olika discipliner uppenbart. I antologin "Sju perspektiv på våldtäkt" belyser sju forskare frågan om våldtäkt ur sina respektive perspektiv. NCK anser att det är viktigt att se problemet våldtäkt ur både ett strukturellt och ett individuellt perspektiv.

Att bli utsatt för ett sexuellt övergrepp innebär för individen en av de djupaste kränkningar en människa kan utsättas för. Det strukturella

perspektivet ger en bild av hur våldtäkt har använts och fortfarande används som medel för att utöva makt och tortyr i världen. Också i Sverige innebär risken att utsättas för våldtäkt en begränsning av livsutrymmet för kvinnor. Till exempel anses det att kvinnor inte bör beträda parker och mörka ensliga passager efter mörkrets inbrott. Att kvinnor inte kan använda sig av samhällets resurser på samma sätt som män, innebär ett problem när det gäller jämställdhet och demokrati.

Lagens nuvarande utformning avspeglar en förlegad kvinnosyn. NCK instämmer i den kritik som riktas mot dagens konstruktion av lagen som innebär att en kvinna är tillgänglig så länge hon inte gör fysiskt motstånd.

Sammanfattning

NCK:s svar utgår från de utsattas perspektiv. Vi vill framhålla vikten av att den som blivit utsatt för ett sexualbrott blir tagen på allvar och får berätta sin historia utan att upplevelsen förminsкас eller ifrågasätts. Precis som anges i utredningen menar vi att ”utgångspunkten för dagens lagstiftning om skyddet för vuxna mot kvalificerade sexuella kränkningar är varje individs rätt till sexuellt självbestämmande och sexuell integritet.” Vi ansluter oss till uppfattningen att en samtyckesreglerad lagstiftning vore en ”en naturlig fortsättning av utvecklingen av den straffrättsliga synen på detta område”.

Utredningen har redogjort för tänkbara fördelar och nackdelar med en samtyckesreglerad lagstiftning. NCK anser att fördelarna överväger och att inga av nackdelarna skulle vara omöjliga att finna lösningar till. Kunskaps- och kompetenshöjande åtgärder skulle vara en åtgärd som kunde föreslås i samband med en förändring av lagen och som kunde bidra till att underlätta i ett förändringsarbete av lagstiftningen. NCK anser också att lagen har en betydelsefull normerande verkan som skulle kunna bidra till utvecklingen av kvinnofrid och jämställdhet i samhället.

Eftersom en ren samtyckesreglering inte har föreslagits stöder NCK utredningens förslag om att en samtyckesbaserad straffbestämmelse, sexuellt övergrepp införs. Den införs som en ny 3§ i 6 kapitlet i brottsbalken. NCK ser detta som ett steg på vägen mot en framtida ren samtyckesreglering. NCK stöder utredningens förslag om att rättsväsendet bör utbildas för att få kunskap om försvarsstrategier och reaktioner hos offer för sexualbrott för att undvika att felbedömningar görs i bevisvärderingen.

NCK tillstyrker förslaget om en utvidgning av brotten våldtäkt och sexuellt tvång på det sätt som föreslås. Att det ska vara straffbart att otillbörligt utnyttja inte bara den som befinner sig i ett hjälplöst tillstånd utan också den som annars har särskilda svårigheter att

värna sin sexuella integritet. NCK föreslår att den nya lagen utvärderas efter en tid, för att granska hur den tillämpas i praktiken.

När det gäller det särskilda skyddet för barn mot sexualbrott tillstyrker NCK den förändring av lagen som föreslagits av utredningen. Vi anser att det är mycket viktigt och positivt att kunskap om barns upplevelser av att utsättas för sexuella övergrepp av olika slag får betydelse för bedömningen av brottets allvarlighet och därmed för rättstillämpningen.

8.3 Utgångspunkter för olika överväganden beträffande en samtyckesreglering

I utredningen sägs att ”utgångspunkten för dagens lagstiftning om skyddet för vuxna mot kvalificerade sexuella kränkningar är varje individs rätt till sexuellt självbestämmande och sexuell integritet.” Det sägs vidare att detta också fortsättningsvis skall vara utgångspunkten i bedömningen av hur dessa brott framöver bör vara konstruerade. Självbestämmandet skall skyddas och frågan om ett giltigt samtycke till en sexuell handling blir därmed avgörande för om en sexuell handling var ett ömsesidigt umgänge eller om det var ett sexualbrott.

NCK instämmer i denna syn på utgångspunkten för bedömning av brottet. En logisk följd av denna utgångspunkt borde bli en samtyckesreglering av den straffrättsliga synen på sexualbrott. Utredningen menar dock att det går att ha denna utgångspunkt, utan att samtycke, eller egentligen bristande samtycke, måste komma till uttryck i lagen som ett brottsrekvisit.

8.4 Skälen för och emot en samtyckesreglering

Utredningen redovisar för – och nackdelar med en samtyckesreglering.

8.4.2 NCK delar utredningens inställning att en samtyckesreglering kan ses ”som en naturlig fortsättning av utvecklingen av den straffrättsliga synen på detta område”, något som redan Sexualbrottskommittén angav som ett skäl för införandet av en samtyckesreglering.

Som utredningen beskriver är en av fördelarna med en samtyckesreglering att utgångspunkten inte nödvändigtvis behöver vara våld, hot eller utnyttjande av hjälplöst tillstånd. Kriminalstatistiken visar att de allra flesta våldtäkter sker inomhus i någons bostad och att brottsoffer och gärningsman, i de många fall, har en relation, är bekanta eller känner varandra ytligt. Viljan och möjligheten att göra tillräckligt mycket motstånd, som nuvarande lagstiftning kräver, är inte lika självklar då brottsoffer och

gärningsman har en relation. Samtidigt är, som utredningen också påpekar, en strategi för att komma undan våldtäkten att agera passivt och göra så lite motstånd som möjligt. En samtyckeslagstiftning skulle innebära att allvarligheten hos våldtäkter som inte faller inom ramen för den stereotypa bilden av en ”riktig” våldtäkt, ett överfall utomhus av en för brottsoffret okänd person, uppmärksammas. En samtyckeslagstiftning skulle, som sexualbrottskommittén också påtalade, ha en normbildande verkan genom att samhället visar att det inte är tillåtet att ha sex med en person som inte har samtyckt till det, med eller utan hot och våld. Det skulle också ”bidra till kvinnofriden och därmed jämställdheten mellan kvinnor och män.”

En annan fördel som nämns är att fokus kommer att växla från målsäganden till den misstänkte/tilltalade i processen. En samtyckesbaserad lagstiftning skulle kunna innebära att såväl offer som förövare får ett bättre bemötande. I utredningen redogörs för delar av professor Christian Diesens, vid Stockholms universitet, forskning om sexualbrottslagstiftningens effektivitet. Enligt Diesen blir det, med en samtyckesbaserad lagstiftning, målsägandens upplevelse av integritetsskränkningen som är utgångspunkten för utredningen. Han menar vidare, ”att polisen knappast kan hävda att målsäganden borde ha känt annorlunda.” I och med detta finns förutsättningar för offret att bli hörd utan att bli ifrågasatt och att bli trodd, även om brottet inte skulle gå att bevisa och förövaren blir fälld.

NCK anser att dessa fördelar är starka argument för att införa en samtyckesreglering.

8.4.3 Utredningen har också tagit upp nackdelar med en samtyckesreglering. Man befarar att det blir ökat fokus på målsäganden i processen. Men man skriver också att det är tveksamt om fokus på målsäganden kommer att öka jämfört med idag.

Bland nackdelarna tas också upp flera problem när det gäller samtyckets form, sambandet med räckvidden av kriminaliseringen samt svårigheten att definiera vad samtycke är och att skilja de giltiga samtyckena från de ogiltiga. I diskussionen som förs visas att problemen inte är oöverstigliga och det framträder en tydlig bild av att en samtyckesreglering av lagen svarar mot de värderingar som numera är vedertagna i samhället och som för det stora flertalet är självklara. ”I en samtyckesreglering blir budskapet att sexuella handlingar som sker utan att samtycke har kommit till uttryck – genom handling eller underlåtenhet – inte är tillåtna.” (s 214)

I utredningen tas vidare upp att en samtyckesreglering skulle skapa orimliga förväntningar på fler fällande domar. Samtidigt skriver utredningen, att det i samband med införandet av lagen skulle

genomföras utbildning och information i frågan för att motverkas de orimliga förväntningarna.

En ytterligare nackdel som nämns är en ökad risk för sexualmoralism. Det utredningen befarar, är att anställda inom rättsväsendet och nämndemän ska ha synpunkter på vad som är normal sexualitet och inte. Detta skulle dock kunna stävjas genom utbildningsinsatser, dessutom finns risken att det förekommer i vissa fall redan idag, skriver man.

NCK anser att ingen av de uppräknade nackdelarna, var för sig, eller tillsammans erbjuder sådana svårigheter att de omöjliggör en samtyckesreglering.

8.5 Finns det brister i dagens reglering av våldtäktsbrottet och andra mer kvalificerade kränkningar av vuxna?

Utredningen konstaterar att det finns brister när det gäller begreppet "hjälpöst tillstånd".

När det gäller begreppet hjälpöst tillstånd har utvärderingen kommit fram till att "det förefaller finnas ett otillräckligt skydd mot sexuellt övergrepp för en person som, utan att befinna sig i ett- som begreppet kommit att tillämpas – hjälpöst tillstånd, ändå befinner sig i en utsatt situation, i en situation där personen har påtagliga svårigheter att värna sin sexuella integritet."(s 227)

Det är vidare en brist i lagstiftningen att det i vissa andra situationer, då varken tvång eller utnyttjande förekommit, inte är kriminaliserat, som ett allvarigare sexualbrott än sexuellt ofredande att genomföra en sexuell handling mot en persons vilja, t.ex. när offret möter övergreppet med total passivitet. Dessutom finns vissa brister i lagstiftningen avseende situationer med vilseledande av offret från gärningsmannens sida.

8.6 Hur ska bristerna åtgärdas?

För att avhjälpa bristen när det gäller hjälpöst tillstånd föreslår utredningen en utvidgning av brotten våldtäkt och sexuellt tvång. NCK tillstyrker förslaget om en utvidgning av brotten på det sätt som föreslås. Att det ska vara straffbart att otillbörligt utnyttja inte bara den som befinner sig i ett hjälpöst tillstånd utan också den som annars har särskilda svårigheter att värna sin sexuella integritet.

Utredningen föreslår vidare att ett nytt brott införs i brottsbalken, "sexuellt övergrepp" som en ny 3§ i 6 kapitlet brottsbalken. Det innebär att det är ett brott att genomföra en sexuell handling med en person utan den personens tillåtelse. Det avgörande för om en straffbar gärning enligt den föreslagna bestämmelsen har begåtts är frågan om det finns ett giltigt samtycke eller, annorlunda uttryckt, en

tillåtelse till den sexuella handlingen. Den nya straffbestämmelsen ska vara subsidiär i förhållande till våldtäkt och sexuellt tvång.

NCK tillstyrker införandet av en ny samtyckesbaserad straffbestämmelse, sexuellt övergrepp, enligt förslaget. NCK vill också ytterligare betona det som utredningen skriver om vikten av att det i rättstillämpningen finns kunskap om olika försvarsstrategier som sexualbrottsoffer kan ha. Utbildning bör ske om kunskap om försvarsstrategier och reaktioner hos offer för sexualbrott. NCK föreslår även att tillämpningen av den nya lagen bör utvärderas efter en tid.

10.9.3 Våra ställningstaganden kring det särskilda skyddet för barn mot sexualbrott

När det gäller att bedöma arten och graden av sexuella handlingar mot barn har utredningen funnit att det finns brister i rättstillämpningen. Man skriver att det i praxis ofta läggs alltför stor vikt vid teknikaliteter. Lagstiftaren har dock fört fram att det är kränkningen som ska vara i fokus och inte den sexuella handlingen. Utgångspunkten för förändringen ska vara att barns upplevelser av kränkningar vid sexualbrott inte kan jämföras med vuxnas upplevelser och att sexualhandlingens karaktär har begränsad betydelse för bedömningen av kränkningens allvarlighet när det gäller barn.

Utredningen föreslår att tillämpningsområdet för våldtäktsområdet utvidgas något. Straffansvaret för våldtäkt mot barn ska därför omfatta förutom samlag varje annan sexuell handling *som med hänsyn till den sexuella kränkningens allvar är jämförlig med samlag.*

NCK tillstyrker förändringen av lagen. Vi anser att det är mycket viktigt och positivt att kunskap om barns upplevelser av att utsättas för sexuella övergrepp av olika slag får betydelse för bedömningen av brottets allvarlighet och därmed för rättstillämpningen.

I detta ärende har professor Gun Heimer beslutat. Projektledare Ann Mari Wallberg och utredare Mattias Friström har varit föredragande.

Gun Heimer
Professor
Chef NCK